

Täjigistan türkmenleri

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar,Türkmen dili

написано kitapcy | 21 января, 2025

Täjigistan türkmenleri ÝER ÝÜZÜNDE TÜRKMEN SENDEN NYŞAN KÄN...

► GÜNORTA TÄJIGISTANYŇ TÜRKMENLERI

Taryhy çeşmelerden ugur alynsa, Günorta Täjigistanyň türkmen ilatynyň kemala gelşi, edil Günorta Özbegistandaky türkmen ilatynyňky ýaly X asyrda «türkmen» etnoniminiň ýüze çykmagy bilen başlanýar. Şol döwürde ilkinji türkmen ýygynlary

Mawerennahra gelip ugrapdyrlar. Mongollar gelmezden öň, olaryň şol ýerlere täsiri uly bolupdyr. Şoňa görä-de alymlar «Özbekistanyň we Täjigistanyň günorta raýonlarynda gadyndan ýaşaýarlar» diýip hasaplaýarlar. Türkmenler oguzlar bilen bile Ali-Tegin Ilek Hanyň Horasan ýörişine gatnaşyp, Termez we Kabadian sebitlerini eýeleýärler. Olar XII asyryň ortalarynsa Huttalýan (Täjigisanyň öňki Gulab oblastynyň territoriýasy we Wahş jülgesiniň töwerekleri) we Balh sebitlerinde düýpli ornaşýarlar. Olaryň ýygyny şeýle bir köp sanly we kuwwatly bolupdyr, hat-da Toharystan garlyklary we halaçlary bilen birigip Soltan Sanjaryň ýygynyny derbi-dagyn edipdirler, özüni ýesir alypdyrlar we Merwi eýeläpdirler. Olaryň bir bölegi goňşy ýurtlara gidipdirler, galanlary bolsa häzirki Balh oblastynyň territoriýasynda ýaşamaga galypdyrlar. Şol döwürde Huttalýan we Çaganiýan onuň territoriýasyna girýän ekeni.

Orta asyr sene ýazuwçylary şol türkmenleriň sanh hakynda maglumatlar berýärler. Mirhond olaryň «40 müň öýli türkmendiklerini, ýagnh «200.000-e golaý adamdyklaryny» aýdyp geçýär. Eger bu san ençeme esse artdyrylan bolaýanlygynda-da, orta asyrlarda Täjigistanyň günortasynda ýaşan türkmen ilatynh ep-esli diýip bilmeli. Täjigistanyň türkmenleri günorta Türkmenistanda ýaşaýan türkmenler bilen ýakyn gatnaşykda bolupdyrlar. Mysal üçin Ura Týubede Saragt türkmenleriniň ýaşan ýurt ýerleri bolupdyr. Ura Týubäniň köne hüne hünärmentler kwartalynda «Serahsiýen» diýen adyň saklanyp galmagy-da şonuň bilen baglanyşyklydyr. Täjigistanda ýaşaýan türkmenleriň Nurata türkmenleri bilen genetiki arabaglanyşygy bardyr. Bu babatda H.Daniýerowyň Nurata raýonynda bolanynda Nurata raýonynda Nurata türkmenleriniň ata-babalarynyň «Hisar Gulýab tarapdan» gelendigi hakynda ýazyp alan rowaýaty üns bermäge mynasypdyr.

Täjigistanda ýaşan türkmenleriň sany köp asyrlaryň geçmegi bilen olaryň Orta Aziýanyň başga ýerlerine göçmegi hem-de täjikler we özbekler bilen garyşyp gitmegi bilen kemelipdir. Munuň bilen baglanyşykly bu ýerde ýene bir faktyň ýatlanylýp geçilmegi artykmaçlyk etmezdi: aýry-aýry «täjik» nebereleri häzirki döwürde hem kem-käsleýin özgeren türkmen nagyşly

halyalary dokalarylar. Şol bir wagtyň özünde bolsa, halyçylyk täjikler üçin o diýen häsiýetli däl. Bu ýerde aýry-aýry taýpalaryň antropologik taýdan süýrikelle ýewropeidleriň zakaspi jynsyna golaýlygynyň bardygyny bellemek gerek. Belli bolşy ýaly, türkmenler hem şol jynsa degişli. Onsoňam Hingou derýasynyň orta akymynda «türkiýa» diýip atlandyrylýan täjik dilinde gürleýän taýpa bar. Şonuň hatarynda täjikler bilen gatnyşyp giden türkmenleriň bolmagy gaty mümkin.

Orta Aziýany raýonlara bölmek babatda iş geçiren Komissióanyň materiallaryny öwrenen B.H.Karmyşewanyň maglumatlaryna görä, 20-nji ýyllaryň başynda Täjigistanyň günorta raýonlarynda ýaşayan türkmenleriň sany 4106 adama barabar ekeni. Olaryň ýaşan ýerleri we şu aşakdaky ýalyrak:

1. Duşanbe welaýaty 401 adam (0,3%) Ýawan tümeni – 401 adam (1,4%)

Daganyknyk kendi – 401 adam (3,5%);

2. Kurgantýube welaýaty 3705 ad. (28,3%)

Kabadian tümeni – 3705 adam (40,5%)

Jylyköl kendi – 3625 adam (88,7%)

Kabadian kendi – 80 adam (6,7%).

JEMI: 4106 adam.

1929-njy ýylyň taryhy maglumatlaryna görä, täjigistanly türkmenleriň aglabasy Wahş derýasynyň çep kenaryndaky Garatýube welaýatynda, Uzundan günorta Jylyköle çenli uzap gidýän ugurda (ini 12-15 km) ýaşapdyr. Olar bu welaýata Kelif we Kerki etraplaryndan gazanç etmek, esasan, altyn çäge ýuwmak üçin (özlerine hem-de satmak üçin) gelipdirler. Bu ýere 1870-nji ýylda owgan taýpalary bilen oňuşmansoň, 35 müňe golaý ärsary türkmenleri göçüp gelipdirler. Emma bu san bu ýerdäki türkmen ilatynyň sany barada soňky maglumatlarda tassyk bolmady. Türkmen ilatynyň umumy sany 1.200 maşgala ýa-da 6.500-e golaý adam diýlip hasaplanýar.

1966-njy ýylda B.H.Karmyşewanyň gürrüňdeş bolan gojalary 1926-njy ýylyň ilat ýazuwynda hasaba alnan türkmen gyslaklarynyň 12-siniň adyny aýtdylar. Şol gyslaklaryň iň ulusy bolan

Pattakesarda şyhlar ýaşaýarlar. Üçtut obasynda bolsa türkmenleriň gapysynda gezen gullaryň (gulanlar) nebereleri ýaşaýarlar. Türkmenler özbek dilinde gürleýän çagataýlar bilen bile ýaşaýan ekenler. Häzirki wagtda Täjigistanda 20 müňden gowrak türkmen ýaşaýar. Şolaryň 14 müňüsi Jylyköl raýonynda ýaşaýarlar. Olaryň iň köplük bolup ýaşaýan ýerleri raýonyň «Moskwa», Kalinin adyndaky kolhozlary, şeýle hem «1-nji maý» sowhozydyr. Olar maldarçylyk, pagtaçylyk, halyçylyk bilen meşgullanýarlar. Türkmen dili okadylýan mekdepler bar.

Marat DURDYÝEW,
Şöhrat KADYROW.

◆ ◆ ◆

♣ Goşmaça öwrenmek üçin çeşmeler:

1. M.Durdyýew, Ş.Kadyrow «Dünýädäki türkmenler», Aşgabat «Harp» 1991;
2. Кармышева Б.Х. «К этнической истории туркмен Среднеазиатского междуречья // Туркмены в Среднеазиатском междуречье». Ашхабад. 1989;
3. За рубежом. 1990. N»20;
4. Якубовский А.Ю. «Вопросы этногенеза туркмен в 8-11 вв. // Карриев Ага, Мошкова В.Г., Насонов А.Н., Якубовский А.Ю. Очерки из истории туркменского народа и Туркменистана 8-11 вв». Ашхабад. 1954;
5. Дониеров Х. «Узбек халкининг шажара ве шевалари». Ташкент. 1968;
6. Khan Muhammad M.A. Demographic Clanges in the Muslim population of Soviet Russia: Facts and Fic ion. // Journal Institute of Muslim Minori y Affairs. A Bi-annual Publication De o ed to an Investigation of the Politics. Economics. Education. History. I literature and Sociology of Muslim Minorities Around the World. Editor Syed. Z. Abedin. Associate

Editor Saleha M. Abedin. January. Vol. 9. no. 1. 1988

7. История Советского Туркменистана. Ч. 1. (1917-1939).
Ашхабад. Ылым.1970;

8. К. и М-ов. Туркмены Северного Кавказа. Астраханской
губернии и Таджикистана. (Краткая историческая справка). // Туркменоведение. 1929. №8-9. авг.-сент. Приложение.

9. Итоги всесоюзной переписи населения 1959 г. Таджикская ССР.
М., Госстатиздат. 1963;

10. Кармышева Б.Х. «Очерки этнической истории южных районов
Таджикистана и Узбекистана (по этнографическим данным). М.,
«Наука», 1976;

11. О национальном составе населения Таджикской ССР. Душанбе –
1990. Taryhy makalalar